

SUSTAVNI PREGLED FILOZOFSKOG ŠTIVA U BOGOSLOVSKOJ SMOTRI 1910—1975.

Krešimir CVRLJAK

Odlučio sam pregledati brojeve Bogoslovne smotre (odsad je navodim kraticom BS) i ponuditi čitaocima BS sustavni prikaz filozofskog gradiva te revije kroz pedesetak godina njena života.¹ Ovaj rad smatram svojim odazivom na poziv dra A. Živkovića, da se već jednom i kod nas Hrvata pristupi znanstveno-kulturnoj sistematizaciji i uklapanju u opći prosvjetno-kulturni napredak pa da se više nikada ne bi dogodilo »da nas kao radnike hrvatskoga roda i plemena svrstavaju pod tuđi krov ...«² Ujedno je ovaj rad moj doprinos stotj obljetnici obnovljenoga Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

U ovom radu želim najprije u okviru objektivnih kritičkih gledišta promjeriti spomenuto filozofsko štivo i na kraju pružiti pregledni prikaz filozofske bibliografije BS od 1910. do 1975.

Već je godine 1898, o 25. obljetnici C. i K. Sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu zbor profesora Bogoslovnog fakulteta razradio obrise »teologijsko-filozofijskog časopisa« i pozvao na suradnju profesore svih ostalih bogoslovnih učilišta u svim hrvatskim zemljama. Prvi je broj BS izašao tek 1910. i to zahvaljujući zalaganju Katoličkog lista. Urednici su mu bili dr Josip Pazman, inače urednik KL, i dr Edgar Leopold.

Nedvojbeno je da je nemoguće govoriti o razvoju filozofske misli kod nas Hrvata bez osvrta na BS kao na prvo i glavno stručno teološko glasilo.³ Na slijedećim stranicama sažimam i prenosim cjelokupnu filozofsku problematiku sa stranica BS, te želim u ime svih njezinih pokojnih i živih urednika i suradnika podati odgovor na sve »javne i podzemne struje koje su prenatile k nama izdanke burnoga evropskoga vrenja ...«⁴

¹ Smatram metodički shodnim naglasiti da ova moja sistematizacija ima karakter osvrta, instruktivnog promjeravanja, slobodnog pregleda i vrijednosnog smještaja naše revije, a nipošto karakter raspravljanja, kritičkog premetanja onoga o čemu je već raspravljano, ili pak reproduciranja sekundarnih prikaza. S ovim želim kazati da sam uz ovaj svoj zamašni posao prionuo bez većeg znanstveno-filozofskog aparata, dosljedno ostajući u granicama osvrta i pregledne sistematizacije.

² Dr Andrija ŽIVKOVIĆ, *Povijest filozofije i teologije kod Hrvata*, BS XXXI (1943), str. 150—151.

³ Svravni *Hrvatsku enciklopediju*, II svezak, Zagreb, 1941. str. 718. Doista je skromna primjedba dra Frana Barca da je naime i BS »nanizala i nekoliko kamačaka 'k razvoju bogoslovne knjige' u Hrvatskoj« (dr F. Barac, U dvadeset i peto godište, BS XXV (1937), str. 3). Uredništvo je u predgovoru BS XI (1923) naglasilo »da mi kao maleni narod ne možemo još segnuti za tim da osnivamo revije za pojedine specifične grane široke teološke znanosti ((te će) BS obradivati pitanja iz svih grana teoretske i praktične teologije, ne isključivši, dakako, ni filozofije koja je u tako uskoj i nužnoj vezi s obranom i eksplikacijom mnogih teoloških problema« (str. 1).

⁴ Dr F. BARAC, U dvadeset i peto godište, BS XXV (1937), str. 2. U navedenom Predgovoru XI godišta (1923) Uredništvo je upozorilo našu kulturnu javnost, »kako je u tom Babelu ideja i aksioma potrebna jedna bogoslovska stručna revija, koja će na znanstvenoj bazi utvrđivati s jedne strane neoborivu istinitost i veličinu kršćanstva, a s druge strane prikazivati, kako sve niti naučnoga i društvenoga rada logično vode k apsolutnome biću« (str. 1).

Tehnički podaci nam rječitro govore o opsegu i naravi filozofskog gradiva BS. U BS nalazimo otprilike 2000 stranica znanstveno obrađene filozofske problematike. Tih 2000 stranica nalazimo razasutih u 125 svezaka odnosno brojeva BS. Sve su to manje ili veće studije o određenim filozofskim problemima i temama koje su kroz povijest mučile filozofe. U BS ostavili su svoje radove s područja filozofije F. Sanc, J. Butorac, W. Keilbach, I. Kozelj, V. Bajsić, i mnogi drugi. Sa žaljenjem moramo ustanoviti da u zadnje vrijeme nastupa »sedam gladnih godina« filozofske misli u BS.⁵

Sažet ću sedamdeset strogo filozofskih radova većeg opsega i isto toliko radova manjeg opsega (razni prikazi, kronike, izvještaji, memoracije i bilješke). I od tih radova izišla bi vrijedna knjiga od otprilike 300 str.

Dr. Stjepan Zimmermann

Okosnicu filozofskog gradiva BS tvore Zimmermannovi radovi. Zimmermannov filozofski rad »predstavlja obranu skolastičkog nazora naprama protivničkim filozofskim nazorima, posebno naprama Kantovu agnosticizmu.«⁶ Zimmermann je ostvario načelne preduvjete znanstvenog rada: uzdignuće nad svoje mišljenje i suverenu slobodu duha. On je prvi prokopnik hrvatskog sustavnijeg misaonog pokreta, kao i prvi obrađivač hrvatske filozofske terminologije. Isto tako on je svojim filozofskim radom dokazao da je spekulativno građen um. Svoju filozofsku djelatnost na stranicama BS Zimmermann je počeo objavljivanjem niza radova (u četiri navrata i na 74 stranice) s područja Kantove filozofije.

U pobijanju Kantove filozofije dr Zimmermann je ponajviše pregnuo da dokaže transsubjektivnu vrijednost naše spoznaje i da ospori osnovni stav Kantove spoznajne teorije: spoznaja je isključivo kvantitativno određiva. Zimmermann je temeljito upoznao složenu Kantovu filozofiju i izradio svojevrnsi »correctorium philosophiae kantianae«. Posebno se zadržao na najosjetljivijim točkama Kantove spoznajne teorije: na Kantovu odnosu prema »žrtvama« njegova kriticisma, tj. prema senzualističkom empirizmu i dogmatiskom idealizmu. Zimmermannu vrlo brzo upadaju u oči Kantovi ključni nehotični skokovi. Kantov neokriticizam Zimmermann je nazvao »suvremenom fazom noetičkog subjektivizma.«⁷ Posebno je upravio svoju kritičku oštricu protiv Kantova zabacivanja ontološkog i kozmološkog dokaza Božje opstojnosti i uvođenja svoga fizikoteološkog dokaza.⁸

U članku »Moral i religija u Kantovoj filozofiji« Zimmermann jasno obrazlaže u čemu se ogleda Kantov promašaj dok ljudsku svijest uzdiže do najvišeg apriornog uvjeta spoznaje. Kant je bio odviše sputan moralnim obzirima, a da bi se uspio osloboditi izuzetno subjektivističkih principa. I Kantova etika je sva bila impregnirana eudaimonističkim i heteronomnim shvaćanjem moralnog reda.

Slijedeći niz Zimmermannovih radova kretao se na tlu problematike slobodne volje. Opet u četiri navrata i na 78 stranica Zimmermann se potpuno suglasio s Joelovim postavljanjem problema slobodne volje: da je to poprište trajnog hrvanja i najdublje borbe. Pisac zatim pomno obrađuje postavljenu temu, povezivajući povijesno-etičke i psihološko-filozofske činioce, u okviru kojih jedino možemo sagledati »pregled skolastičkog shvaćanja« slobodne volje. Zimmermann na kraju smatra da je udovoljio svojoj želji »dokazavši

⁵ Dra V. Bajsića također hvata zabrinutost »što u posljednje vrijeme smisao za filozofiju i njezinu ulogu u vezi s teološkim problemima sve više opada« (Dr V. BAJSIĆ, *Filozofija kao mjesto okupljanja*, BS XLI (1971), str. 352).

⁶ Dr Ante KUSIĆ, *Profesor dr Stjepan Zimmermann*, BS XXX (1963), str. 139.

⁷ Dr S. ZIMMERMANN, »Znanje i vjera u Kantovoj filozofiji, BS V (1914), str. 15.

⁸ Poznato je da je fizikoteološki dokaz za svoje vrijeme bio najdraži dokazni put za opstojnost Boga.

da se pitanje o slobodnoj volji imade riješiti u smislu relativnog indeterminizma.⁹

U daljnjim člancima (10 članaka, 130 stranica) Zimmermann obrađuje najosjetljivije noetičko-epistemološka pitanja s područja Kantove i skolastičke filozofije. Pisac je na osnovi pomne znanstveno-kritičke analize utvrdio da zabačivanje nadiskusivne vrijednosti kauzalnog zakona od strane glavnih pravaca suvremenog filozofiranja ima za posljedicu ograničenje dosega ljudske spoznaje na iskustvo. Što se pak Kanta tiče, Zimmermann ni časa ne dvoji da se »neopravdano stalo usvajati Kantovu terminologiju koja je, držimo, posve suvišna za razvitak i neprolaznu vrijednost skolastičke filozofije«.¹⁰

BS je u cjelini donijela predavanje koje je Zimmermann održao na XVII kolokviju fizikalno-kemijske sekcije hrvatskog prirodoslovnog društva u Zagrebu. U njemu se autor potrudio da formulira odgovor na pitanje o načinu našeg prostorno-vremenskog određivanja i da filozofijsko-fizikalni nazor o prostoru i vremenu »otvara filozofiji vidik na teleologiju svemira«.¹¹

U svom članku »Skepticizam, dogmatizam, kriticizam« Zimmermann je potvrdio svoje veliko povjerenje u Ušeničnikov rad i da nam Ušeničnikovo filozofsko djelo pruža vjernu i pouzdanu sliku o veličajnoj skolastičkoj filozofiji.

Povodom 200. obljetnice Kantova rođenja Zimmermann se još jednom osvrnuo na Kanta: iz Kantove filozofije izlučio je traktat o religiji. Pisac na pominje da je to zaista kratak prikaz. Sažetak Kantove problematike glasi: a) na Kanta nadovezuju razne religijske škole, koje iz religije odstranjuju metafizičku spoznaju o Bogu, te ograničuju religiju na praktično-moralni život; b) kod onih slojeva koji se po svom kapacitetu nisu kadri vinuti do prosuđivanja Kantove teoretske filozofije, dobiva Kantovo ime popularnost samo po negativnom stavu s obzirom na mogućnost spoznaje o Bogu; c) pozivanjem na Kanta dobiva svoj klasično znanstveni izgovor onaj teoretski indiferentizam i skepticizam kojim je obilježen moderni način filozofiranja.¹²

Zimmermann je rado i često raspravljao o problemu uzročnosti koji je po njegovu mišljenju »doživio razna rješenja unutar pojedinih filozofskih sustava ... a i sami skolastički filozofi na razne načine interpretiraju postanak pojma o uzroku i karakter načela uzročnosti«.¹³ Među odličnim znanstvenim skupom Prvog tomističkog kongresa u Rimu 1925. godine nalazio se i naš filozof Zimmermann kao izaslanik Hrvatske bogoslovske akademije. Održao je predavanje »De problemate epistemologica«, pred vrhunskim znanstvenicima kao što su: Gredt, Garrigou-Lagrange, Hügon, M. de la Taille, Pelzer, Lanna, Marechal, Przywara, Schaaf, Fröbes, Grabmann, Gemelli i drugi. BS se osvrnula na taj veliki kulturni događaj i u svom dvobroju 2—3 (1925) donijela Zimmermannovo predavanje u cjelini.

Referat R. Garrigou-Lagrangea na Tomističkom tjednu u Rimu 1923. godine potakao je Zimmermanna da izradi monografiju pod naslovom »Sistematsko-didaktički uvod u filozofiju«: BS 13 (1925) 277 str. i 14 (1926) 137 str. Kroz raspravljanje filozof je imao u vidu školske potrebe, pa je zato podijelio i sazeo opsežnu problematiku u dva dijela: o sustavnom rasporedu filozofijskih područja i o didaktičkom uvodu u filozofiju.

U svom vrijednom članku »Ideologija kršćanstva« Zimmermann ističe kriterij u vrednovanju Crkve, koji glasi: Katolička Crkva ima kulturnotvorno poslanje. Doista, u kršćanstvu su se srele potrebe znanosti i života. Crkva

⁹ Dr S. ZIMMERMANN, *O slobodi volje, (IV)* BS VI (1915), str. 361.

¹⁰ Dr S. ZIMMERMANN, *Kantova i skolastička teorija uzročnosti*, BS VII (1916), str. 253.

¹¹ Dr S. ZIMMERMANN, *Filozofijsko značenje Einsteinove teorije relativnosti*, BS XI (1923), str. 282.

¹² Dr S. ZIMMERMANN, *Religija u Kantovoj filozofiji*, BS XII (1924), str.130.

¹³ Dr S. ZIMMERMANN, *O načelu uzročnosti*, BS XIII (1925), str. 133.

je uvijek jasno pokazala dovoljnu asimilacionu i dogmatsku snagu, kao i jasan raspored misli da zagospodari mnoštvom problema. Zbog svega toga, »Katolička Crkva ne treba priznanja od onih koji ne poznaju kulturne historije ...«. ¹⁴

U članku »Philosophia perennis — od sv. Augustina do danas« Zimmermann obrazlaže u kojem se smislu može kazati »da od Augustinove filozofije zavisi biti ili ne biti kršćanske religije«. ¹⁵ Članak je posvećen predstavniku suvremene kršćanske filozofije, priznatom najoštromnijem i najplodnijem piscu suvremene skolastike — Josephu Geyseru, budući da »spominjati Geysera znači podići glavu i uznosite svijesti gledati na činjenicu, da philosophia perennis iza tisućpetstotina godina i danas živi, da je ona i danas, jer je vazdašnja, ostala neugasiva luč, koja nad ponorima ljudskog neznanja, ukazuje na Put, Istinu i Život«. ¹⁶

U dvodijelnom sastavku »Imamo li sposobnost da istinito sudimo«, BS 26 (1938) 15—36 i 146—164, naš filozof želi izboriti objektivističku definiciju istine, tj. da li možemo spoznavati u skladu s neovisnim objektima.

Među kasnijim Zimmermannovim radovima u BS nalazimo i trodijelni prikaz u kojem autor na četrdesetak stranica svesrdno pozdravlja namjere Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, da izda Filozofijski rječnik. Zimmermann misli da nam je »takav rječnik neophodno potreban i da je enciklopedija veoma poželjna«. ¹⁷ Naime, našeg filozofa je ponijela ideja da velebitni opseg filozofske znanosti prenese na stranice jedne enciklopedije. Pisac nas potom upoznaje s konkretnim tehničkim i metodičkim poteškoćama koje bi lako mogle podati zadatku »kaotičan ili barem nerazumljiv izgled«. ¹⁸ Naš pisac odmah prilazi i članke, kao prve pokušaje u tom pravcu.

Slijede Zimmermannovi članci s temom »De religione naturali et supernaturali«, pisani latinskim jezikom. Na šezdesetak stranica pisac želi znanstveno progovoriti o religiji kao »kolektivnom fenomenu« i »povijesnoj činjenici«. Pri tom polazi od Wunderleove filozofije religije ¹⁹ koja želi ispitati »praecipue religionem qua commune elementum universae culturae generis humani«. ²⁰ Što se pak tiče filozofske fundacije naravne religije, Zimmermann s neodstupnim važenjem izražava svoju zamisao: »Existentiam religionis naturalis philosophice demonstramus fundamento facti, quod homo a Deo creatus sit«, ²¹ dok »supernaturalis revelatio (per Christum) speciatim supernaturalium religionem determinat (regulat)«. ²²

Zimmermann se još jednom navraća na svoju omiljelu problematiku, »Nauku o spoznaji«, o spoznaji u životu i u znanosti. Opet polazi od jasnog i nedvosmislenog aksioma: gdje je spoznaja, tu je istina, gdje nema istine, nema spoznaje. Svaka znanost traži istinu, hoće odgovoriti na stanovita pitanja, a odgovor sadrži upravo spoznaju ili istinito znanje.

¹⁴ Dr S. ZIMMERMANN, *Ideologija kršćanstva*, BS XVIII (1930), str. 407.

¹⁵ Dr S. ZIMMERMANN, *Philosophia perennis* — od sv. Augustina do danas, BS XVIII (1930), str. 442.

¹⁶ Ib. 443. Zimmermann je podržavao prijateljske veze i razvio živu korespondenciju s mnogim filozofima (Fröbes, Lindworsky, Switalsky, Düroff, Söhngen, itd). Posebno je podržavao vezu s Geyserom, o kojem se u svojim radovima veoma pohvalno izražavao i obilno ga navodio (usp. dr A. Kusić, Profesor dr S. Zimmermann, BS XXXIII (1963), str. 140). Povodom Geyserova djela »Allgemeine Philosophie des Seins und der Natur« naš filozof se sjetio svoga prijatelja u našoj reviji i pozdravio dielo i pisca lijepim riječima: »Geyser podaje pripadatičko-skolastičkoj filozofiji dominantnu vrijednost, njegova nauka dosegla je istinu u najvažnijim pitanjima filozofske znanosti« (Usp. BS VII (1916) str. 394—408). Zimmermann se sjetio na stranicama BS i svoga prijatelja patra Pavla Genya, povodom njegove smrti 1925. g. Otac Geny bio je organizator Tomističkog tjedna u Rimu, »kritički svestrano verziran filozof«, koji je »svoje umovanje napose priklonio najtežim i filozofijskim osnovnim problemima spoznajne kritike« (BS XIII (1925) str. 494).

¹⁷ Dr S. ZIMMERMANN, *Filozofijska enciklopedija*, B S XXVII (1939) str. 321.

¹⁸ Dr S. ZIMMERMANN ib. str. 322.

¹⁹ Georg Wunderle je držao katedru apologetike i komparativne religije znanosti na sveučilištu u Würzburgu. U svom životnom djelu »Grundzüge der Religionsphilosophie« pokušava filozofiju religije opravdati kao samostalnu znanost.

²⁰ Dr S. ZIMMERMANN, ib. str. 406.

²¹ Ib. str. 412.

²² Ib. str. 316.

Značajan je Zimmermannov članak u BS »Filozofija i kršćanska religija o smislu života«, BS XXXIII (1963) 44—50. S tim radom on se ujedno i opršta od BS, a da toga, naravno nije ni bio svjestan. Kao da je želio svoje plodno stvaralaštvo okruniti jednim radom u kojem se nadasve treba zrcaliti odgovor: može li mu filozofija i kršćanska religija podati zadovoljavajući odgovor na pitanja o smislu života. Članak zaista ima obilježje »osvrta«. U njemu se pisac postavlja u službu didaktičara. Nije se tome ni čuditi, predstavimo li sebi sijedog mudroljupca kao učenjaka koji je duboko prekopao oranicu ljudskog umovanja i sada konačno sjeo da nam iz riznice svoga životnog iskustva upravi riječi o dobru i o zlu, izbjegavajući pri tome bilo kakav akademski doktrinarizam ili retoricizam.

Od Zimmermannovih radova manjega opsega, na stranicama BS nalazimo dvadesetak kritičkih radova o raznorodnoj filozofskoj problematici. Prvi takav Zimmermannov rad je njegov kraći ogled s ciljem preispitivanja načelnog odnosa između prirodnih znanosti i filozofije — pod naslovom »Materija i duša«. Zimmermann se tuži da se uvijek i svuda sjeo da nam iz riznice drznika koji znaju bahato i bezobzirno potejenjivati s mukom stečene rezultate filozofijskog umovanja.²³ Polazeći od dragocjenih rezultata eksperimentalne psihologije svoga vremena (H. G. Watt, N. Ach, Sigwart, Michotte, Prüm), Zimmermann u svom napisu »Volja kao faktor u duševnom životu«²⁴ želi upozoriti znanstvenu javnost na fenomenološku razliku između osjetilno-poželjnih čina i htijenja, naime, da htijenje nije modificirano osjetilno poimanje i pomišljanje nego primarna pojava u našoj svijesti.

Činjenica Leibnizova slavenskog porijekla (Lubencicz) potakla je Zimmermanna da na stranicama BS evocira 200. obljetnicu smrti tog »tipično pomirljivog, idejnog, bogoduhog slavenskog značaja«.²⁵ Samo je pronalazač diferencijalnog računa, koji je imao jednako razumijevanje za Platona i Aristotela, kao za Descartesa i Spinozu, koji je poznavao i cijenio Akvinca i Duns Scota koliko god Bacona i Hobbesa — samo je on mogao postati tvorac »prestabilirane harmonije«. Leibniz je upro sve svoje umne snage »da izmiri opreke, između kojih se kreće sav historijski razvitak filozofijskog stvaranja«:²⁶ racionalizam s empirizmom, univerzalizam s individualizmom, teologiju s atomističkim mehanizmom. Zimmermann je iskoristio pojavu noetike Switalškoga — »Vom Denken und Erkennen« i podao kritiku piščeve spoznajne teorije. Naš veliki kritičar i ovom prilikom očevidno je pokazao da suvereno vlada općom spoznajno-teoretskom problematikom.²⁷

S nekim svojim osvrtima Zimmermann je potvrdio svoju visoku pedagošku svijest dajući svoju ocjenu nekih filozofskih priručnika koji su se pojavili na našim teološko-filozofskim učilištima. Naime, sa sigurnošću možemo kazati da je Zimmermanna u njegovu nadzoru nad školskim filozofskim knjigama, vodio akademski poriv. Imamo i nekoliko Zimmermannovih priloga koji se izdvajaju svojim spornim karakterom. To su ustvari Zimmermannovi odgovori na pisanja nekih naših filozofskih pisaca o njegovim knjigama i člancima. Krug toga znanstvenog ročišta zatvaraju S. Zimmermann, H. Bošković, Z. Vernić, J. Lach i donekle T. Harapin. Prvi takav sporni rad na stranicama BS imamo iz pera S. Zimmermanna. Studija dra S. Bakšića u broju 4. 1923. godine pod naslovom »Vrijednost deontološkog dokaza za egzistenciju Božju« potakla je dra Zimmermanna »na kratka objašnjenja bez intencije iscrpivog elaborata«.²⁸ Zimmermann svojom primjedbom

²³ Usp. B S VI (1915), str. 289.

²⁴ Dr S. ZIMMERMANN, *Volja kao faktor u društvenom životu*, BS VI (1915), str. 388—397.

²⁵ Dr S. ZIMMERMANN, *K 200. godišnjici Leibnizove smrti*, BS VII (1916), str. 408.

²⁶ *Ib.*, str. 408.

²⁷ BS VII (1916), str. 291—301.

²⁸ Dr S. ZIMMERMANN, *Vrijednost deontološkog dokaza za egzistenciju Božju*, BS XII (1924), str. 274.

ne želi ulaziti u meritum pitanja, ali želi njome oboriti već prvi pasus.

Istorodan je i Zimmermannov prikaz knjige dra H. Boškovića — »Problem spoznaje«. Zimmermann je bespošten u svojoj kritici. Ne podnosi nikakve nedosljednosti, nikakve površnosti, »nezdravih metoda«, i tome slično. Obrazlaže da je »morao opširno citirati zato da onaj koji nije dužan da čitave knjige pročita, uzmogne i sam prosuditi kojim je ona načinom pisana«. ²⁹ Zimmermann joj oduzima »popularnost«, a kamoli »znanstvenost«, jer bi »naučno popularni prikaz ovako kompliciranih i suptilnih problema morao u prvom redu da raščlani svu problematiku, da je genetički protumači, da sve pojmove razbistri i sve nazore osvijetli — na taj način da čitalac postane orijentiran o današnjem stanju nauke«. ³⁰ Na kraju naš kritičar želi pokazati svoju lojalnost riječima: »On je i dalje u mojim očima vrijedan radnik; — ali, kad smatram da njegova knjiga nije solidan rad, onda može da me o boljem uvjeri samo njegov daljni rad, a ničiji napadaji«. ³¹

Zimmermannova kritika se teško dojmila dra H. Boškovića. Boškovića je posebno zaboljelo što mu njegov kritičar predbacuje petrificiranje nauke i nedostatak obrazovne vrijednosti. Boškoviću je na kraju veoma začudno što ga Zimmermann naziva »vrijednim radnikom«, jer kako »može biti vrijedan radnik onaj, koji piše »glomazne galimatijase«, i kojemu se predbacuje pomanjkanje prvotnog uvjeta znanstvenosti?« ³²

Zimmermann je odgovorio na Boškovićevu negodovanje. Ponovno mu je oštri kritičar obrazložio što je sve izazvalo onako strogu kritiku njegove knjige »Problem spoznaje«. Dr Zimmermann kaže: »Bio bih osobito zadovoljan da sam ovu knjigu mogao pohvaliti iz naučnih razloga, ali držim da ona može skolastici po svojoj nesolidnoj izradbi više škoditi nego koristiti«. ³³

Dr Z. Vernić se u »Morgenblattu« ukratko osvrnuo na Zimmermannovu knjigu »Duševni život«. Dr Zimmermann se također osvrnuo na to pisanje, za koje on kaže da je izlaganje »više neistinitih navoda, koji se nitu ne ograničuju na samu knjigu, nego je njima tangirana ličnost i čitavi moj naučni rad«. ³⁴ U istom broju BS Zimmermann se osvrće na pisanje dra J. Lacha o njegovoj (tj. Zimmermannovoj) knjizi »Duševni život«. Dr Zimmermann želi objasniti »neke nejasnoće koje on (tj. Lach) u knjizi nalazi, i da se na čistac izvede pitanje nekih prigovora«. ³⁵ Pored drugih, dr Zimmermann spočitava dru Lachu oštru primjedbu kako »nije ispravno da se na knjigu gleda samo sa stajališta dvaju skolastičkih priručnika; da se prema njima docira — nota bene bez citiranja njihova teksta!«. ³⁶

Dr Zimmermann se s još jednim svojim osvrtom dotakao Lachova pisanja o knjizi »Duševni život«, veleći na kraju da sada ima »dovoljno razloga ne ulaziti u daljnje diskusije«. ³⁷

Ubrzo je uslijedio i Lachov odgovor pod naslovom »Neka pitanja iz empirijske i filozofske psihologije«, s jedinom motivacijom »da su neka pitanja ostala premalo razjašnjena«. ³⁸ Potom se Lach redom osvrće na Zimmermannove odgovore u obranu svoga stanovišta.

S nekim pak člancima kao da je naš filozof želio kazati što je ispustio ili nedovoljno naglasio u svojim ranijim velikim člancima. Tako se on vraća na objašnjavanje nekih ključnih noetičkih pitanja. Svojim opsegom, obradbom i ciljem izdvajaju se neki Zimmermannovi radovi. Naime, ured-

²⁹ Dr S. ZIMMERMANN, *Problem spoznaje (dr H. Bošković)*, BS XX (1932), str. 480.

³⁰ *Ib.*, str. 483.

³¹ *Ib.*, str. 489.

³² Dr H. BOSKOVIC, »Naučna« kritika prof. Zimmermanna, BS XXI (1933), str. 38—39.

³³ Dr S. ZIMMERMANN, *Problem spoznaje*, XXI (1933), str. 181.

³⁴ Dr S. ZIMMERMANN, *Dr Vernić o mojoj knjizi »Duševni život«*, BS XX (1932), str. 490.

³⁵ *Ib.*, str. 494.

³⁶ *Ib.*, str. 496.

³⁷ Dr S. ZIMMERMANN, *Osvrt na pisanje dra J. Lacha*, BS XXI (1933), str. 160.

³⁸ Dr J. LACH, *Neka pitanja iz empirijske i filozofske psihologije*, BS XXI (1933), str. 23.

ništvo je omogućilo dru Zimmermannu kao našem istaknutom i najplodnijem filozofskom piscu da u BS tiska svoje specijalne radove, katkada u posebnom »Prilogu« BS. Sve su to mahom sržni filozofski problemi koje naš filozof želi posve izbliza sagledati.

Dr Vilim Keilbach

Osim radova koji svojim sadržajem izravno zasijecaju u filozofsku problematiku, na stranicama BS nalazimo i radove koji se tek periferno, rubno dotiču filozofske problematike. Mogli bismo nabrojiti tridesetak takvih radova. Ovdje međutim u prvom redu mislimo na Gahsove i Keilbachove radove s područja izučavanja povijesti i filozofije religije. Možemo kazati da su ta dvojica utemeljitelji hrvatske razvojnopovijesne obradbe filozofije i psihologije religije. U svom svestranom proučavanju fenomenološke podloge religije, ta dva naša ugledna znanstvenika doprili su u zonu gdje se religija i filozofija dodiruju kao dva fenomena ljudske duše i njezina psihokulturnog rasta. Zato, tim dvama znanstvenicima, a za našu temu posebno dru Keilbachu, mnogo dugujemo što se u novije vrijeme religijskom fenomenu-problemu podala filozofska obradba.

Keilbachov je filozofski materijal na stranicama BS veoma obilan. Keilbach se po prvi put javio u BS u 3. broju 1934. g. svojim radom »Problem religije i katolicizam«. Kroz tridesetak godina svoga neumornog znanstvenog rada dr Keilbach je na stranicama BS ostavio 26 što većih što manjih radova. U svim tim radovima dr Keilbach je držao temu svojom svetom i časnom obvezom na neki način rasporediti preobilnu građu religiozne metafizike, snažno i fino raščlaniti u sebi povezano mnoštvo misli. I od tih radova dobili bismo svezak od otprilike 300 stranica. Sve su to veoma znalački i stručno razrađene teme s područja koje je upravo opsjelo Keilbachov duh: religija!

U svojim se radovima dr Keilbach predstavlja kao »učenjak, koji zna za ogromno gradivo što nam povijest već danas pruža (i) ne može ostati ravnodušan prema tom pitanju.«³⁹ Povijest oprovrगाva »aracionalno nijekanje jednog objektivnog reda, koji nam je zajamčen najsolidnijim svjedočanstvima razuma.«⁴⁰ Keilbach se mnogo trudio da dokaže kako »pitanje o predmetu i metodi filozofije religije spada među najaktuelnije filozofske probleme naših dana.«⁴¹ Isto tako on je nastojao točno odrediti što to znači »promatrati religije čovječanstva u svijetlu njihove filozofske problematike.«⁴²

U jednom svom radu Keilbach nam je progovorio o veoma osjetljivim pitanjima religioznog života »pod vidom njegove psihološke svojstvenosti.«⁴³

U određivanju pojmoslovnih temelja mlade religijske znanosti, dr Keilbach radije prihvaća izraz »aracionalni« negoli »iracionalni« Činjenica je, misli auter, da je u religioznom činu prisutna iracionalna pozadina. Primat racionalnoga i uloga iracionalnoga tvore dvije osnovne antinomične strukture religioznog doživljavanja.

Raznim raščlanjivanjem dolazimo do spoznaje »da religija u svojoj znanstvenoj opravdanosti stoji i pada sa metafizikom.«⁴⁴ Metafizički temelj religije prethodi onome što mi nazivamo religijom, kaže dr Keilbach.

U svom posve stručnom sastavku »Svijest o Bogu i spoznaja Boga« Keilbach ponajprije izlaže bitnu razliku između »specifičke« i »semiotičke« spo-

³⁹ Dr V. KEILBACH, *Problem religije i katolicizam*, BS XXII (1934), str. 210.

⁴⁰ *Ib.*, str. 211.

⁴¹ Dr V. KEILBACH, *Prijepor oko predmeta i metoda filozofije religije*, BS XXII (1934), str. 214.

⁴² Dr V. KEILBACH, *Religije čovječanstva u svijetlu njihove filozofske problematike*, BS XXII (1934), str. 347.

⁴³ Dr V. KEILBACH, *O psihološkoj strukturi religioznih doživljaja*, XXIII (1935), str. 1.

⁴⁴ Dr V. KEILBACH, *Metafizika religije*, BS XXIII (1935), str. 311.

znaje, a zatim upozorava na nedostatnost Kantove kritike, »ukoliko ne uočuje razliku između svijesti o Bogu i spoznaje Boga«. ⁴⁵

Keilbachov nadasve vrijedni rad — »Antropoteizam« kao 'nova vjera u Boga' zapravo je kritika Bergmannova najsavršenijeg rješenja Boga«. U ovisnosti, u zarobljavanju Boga od strane čovjeka, E. Bergmann vidi »jedno od najljepših, najistinitijih i najčudorednijih svojstava predmeta«, Boga. ⁴⁶ Bergmann je doista predaleko otišao u jednoj svojoj psihoteističkoj postavci: Bog se obogotvoruje »tek u čovjeku kao duhovnom biću«. ⁴⁷ U tom smislu Bergmann ne dopušta da je Bog stvorio čovjeka na svoju sliku, nego obratno: čovjek je stvorio Boga na svoju sliku.

Sljedi niz od osam Keilbachovih radova u kojima autor na široj osnovi razrađuje onu nutarnju strukturu religioznog doživljavanja: da li je volja korijen religioznog doživljavanja. Dr Keilbach pomno prati sva novija religiozno-psihološka istraživanja na eksperimentalnoj osnovi. Zbog toga, pisac upućuje na svoje kritičke prikaze da bi javnost dobila ispravnu orijentaciju.

Već u naslovima pisac pita za psihčke činioce religioznog doživljavanja, odakle religija i koji joj je smisao, što je s moralom bez religije, može li se govoriti o znanstvenoj fundaciji psihologije religioznog doživljavanja, itd. ⁴⁸

Pred auditorijem teološkog tečaja u Zagrebu 1967. dr Keilbach je izložio problematiku »psihologije religije, psihologije dubina i pastoralne psihologije«. Bivši profesor zagrebačkog Bogoslovnog fakulteta se trudio da psihologiju religije prikaže kao »empiričku znanost koja ispituje pojavu religioznosti, i to prije svega kao činjenicu religioznog doživljavanja, tj. religije u subjektivnom smislu«. ⁴⁹ Izbjegavajući opširnije postavljanje definicije dubinske psihologije, dr Keilbach se pozvao na poznate rezultate Freudove psihoanalize, Adlerove individualne psihologije, Jungove analitičke ili kompleksne psihologije, i konačno, Franklove logoterapije ili analize egzistencije, što V. E. Frankl »zamišlja kao nadopunu dubinske psihologije u svim njenim oblicima«. ⁵⁰

Od Keilbachovih radova manjega opsega (među prikazima i kroničkim izvještajima), od veće je važnosti njegov osvrt na »Deveti međunarodni filozofski (Descartesov) kongres«, koji se održao u Parizu 1937. povodom 300. obljetnice pojave Descartesove knjižice »Discours de la methode«, »simbola moderne filozofije«. Keilbach se osvrnuo na neka od brojnih predavanja ⁵¹ koja su sva redom obrađivala kartezijanske teme.

Povodom 150. obljetnice smrti J. R. Boškovića dr Keilbach se spomenuo toga našeg vrllog muža na polju filozofije i prirodnih znanosti. Tom zgodom dr Keilbach se želio osvrnuti na Boškovićevo životno djelo: njegovu jednostavnu dinamičku atomistiku.

Dr Keilbach se osjetio ponukanim da u jednom kritično-zbirnom referatu istakne »Aktualna pitanja s područja psihologije i filozofije religije«. S ovim svojim referatom dr Keilbach nam je otkrio svoje golemo bibliografsko znanje s područja filozofije i psihologije religije. Autor nam predstavlja tridesetak njemačkih katoličkih učenjaka od kojih C. Wunderle »besumnje ima najveće zasluge za rad na području empiričke psihologije religije«. ⁵²

⁴⁵ Dr V. KEILBACH, *Svijest o Bogu i spoznaja Boga*, XXVIII (1940), str. 99.

⁴⁶ Dr V. KEILBACH, *Antropoteizam kao 'nova vjera u Boga'*, XXVIII (1940), str. 441.

⁴⁷ Ib. str. 440.

⁴⁸ Već u broju 3. prvog godišta imamo kratak napis o psihologiji religije kao znanosti.

⁴⁹ Dr V. KEILBACH, *Psihologija religije, psihologija dubina i pastoralna psihologija*, BS XXXVII (1967), str. 12.

⁵⁰ Ib. str. 15.

⁵¹ Bile su četiri grupe predavanja. Svaka grupa obuhvatila je oko šezdeset predavanja.

⁵² V. KEILBACH, *Aktualna pitanja s područja psihologije i filozofije religije*, u BS XXVI (1938) str. 406.

Pored Zimmermannovih radova na stranicama BS nalazimo i vrijedne priloge dra Franje Šanca.⁵³ On se u BS javio s člancima koji nam bjelodano svjedoče o njegovoj temeljitoj peripatetičko-skolastičkoj erudiciji. Dr Šanc je objavio seriju članaka pod naslovom »Sententia Aristotelis de compositione corporum«. Pisac u četiri navrata i na 115 stranica dobrom latinštinom obrazlaže kako »doctrina enim de materia et forma maxime conspicuum locum in systemate Aristotelis occupat, praesertim quia praecipua est applicatio doctrinae de actu et potentia, quae totum systema Philosophia pervadit.«⁵⁴ Među kroničkim izvještajima BS nalazimo i zanimljivi osvrt dra Šanca — tko se sve osvrnuo na njegovo pisanje o peripateticizmu. Među sažetim osvrtima čitamo imena desetak uglednih evropskih znanstvenih katoličkih glasila koja su podala svoju vrijednosnu i kritičku recenziju Šancova rada.

Dr Josip Lach

Prvi put dr Lach se u BS javio dvodijelnim radom s temom »Realistički nazori o spoznaji realnoga svijeta«. Rad je dostupan i široj čitalačkoj javnosti jednostavnošću svoga izlaganja. Pisac iznosi neoborive argumente noetičkog realizma protiv idealizma i fenomenalizma kao poglavitih filozofskih pravaca koji suzuju naše znanje na spoznaju subjektivnih ideja (idealizam), ili pak priznaju realni svijet, ali nijeću mogućnost spoznaje toga realnoga svijeta (fenomenalizam). Zapaženiji je Lachov poduži i latinskim jezikom pisani rad pod naslovom »Differentia theoriae atomicae scientificae et philosophicae«. Lach polazi od atomističkih teorija najstarijih atomista, koji su već sustavnije raspravljali i kao filozofi postavljali »a priori sua principia fundamentalia ex quibus tunc totam suam doctrinam de mundo et de phaenomenis in mundo apparentibus deduxerunt.«⁵⁵ Potom Lach podaje presjek Fechnerova znanstvenog atomizma kao i argumente za atomističku teoriju »ex phaenomenis lucis et caloris desumpta« (str. 460), »electromagneticis« (462), »molecularibus« (462), zatim Fechnerovu atomističku teoriju. Najposlije Lach na petnaestak stranica pruža poredbeni osvrt na Fechnerov znanstveni atomizam u odnosu na suvremeni, kao i krize filozofskog Fechnerova atomizma.⁵⁶ Vrijedan je spomena i Lachov rad iz noetike — »Spoznajni problemi«. Krajnom jednostavnošću, a upadljivom jasnoćom Lach bistri sržna noetičko-epistemološka pitanja, dijeleći probleme spoznaje u dvije velike skupine.

Među Lachove zapaženije radove ide i njegova omanja studija pod naslovom »Aristotelova nauka o duši.«⁵⁷

Ostali filozofski pisci u BS

Ispod pera ostalih neumornih radnika sa stranica BS, imamo otprilike dvadesetak radova. Ne možemo kazati da ni o. Urban Talijski, F. M. Padovan, H. Bošković, J. Carević, K. Balić, J. Pavlović, I. Kozelj, P. Butorac, V. Baj-

⁵³ Dr F. Šanc i dr Ivan Kozelj su među jedinicima od naših isusovaca koji su objavljivali svoje radove s područja filozofske znanosti na stranicama BS. Ne zaboravljam pri tome spomenuti vrijedni priloge o. dra K. Grimma »U spomen kardinala Desiderija Merciera« (BS XIV — 1926), str. 191—197, ni, dakako oca M. SKVORČA, »Pojam i problem tjeskobe«, BS XXXLI (1967) 331.

⁵⁴ Dr F. ŠANC, *Sententia Aristotelis de compositione corporis*, BS, XV (1927), str. 177. Kršćanska je znanost oduvijek smatrala Aristotela inkarnacijom znanstvene istine, što nam svjedoči njegova antonomazija »Philosophus«.

⁵⁵ Dr J. LACH, *Differentia theoriae atomicae scientificae et philosophicae*, BS XVI (1928), str. 456.

⁵⁶ Dr J. LACH, *Differentia theoriae atomicae scientificae et philosophicae*, BS XVI (1928), str. 468—484.

⁵⁷ Dr J. LACH, *Aristotelova nauka o duši*, u BS 27 (1939), 90—105.

sić, A. Kusić i drugi nisu »nanizali nekoliko kamičaka« u razvoju hrvatske filozofske problematike.

Članak *Urbana Talije* u dva nastavka, u drugom i trećem broju prvog godišta značajan je po tome što je to prvi filozofski prinos u BS. Radi se naime o konferenciji koju je Talija održao u bogoslovnom sjemeništu u Zadru, u ožujku 1911. pod temom »Najmodernija filozofija i etika«; BS I (1910) 150—168 i 255—268.

Na dvadesetak stranica *J. Pavlović* je izložio »Temeljne ideje Augustinove teodiceje«. U Summariumu na francuskom jeziku Pavlović je postavio Augustina u samo središte kršćanske filozofije i da Augustinovo »neprekidno i mučno traženje Boga ne izvire iz puke radoznalosti suhog i hladnog intelekta jednog metafizičara, nego iz žarke čežnje nemirnog srca koje teži za blaženstvom«. ⁵⁸

Dr *I. Kozelj* je na dvadesetak stranica razradio etnološki dokaz kao »misaoni postupak kojim na opstojnost Boga zaključujemo iz jednodušnosti, kojom je ljudski rod Boga kroz svu svoju povijest priznavao«. ⁵⁹ Kozelj izlaže problematiku važnog teodicejskog dokaza u svjetlu današnjice, osvrćući se na rezultate F. M. Sciaca, H. de Lubaca, F. Van Steenberghena, Ricciottia i drugih suvremenih apologeta.

U svom stručno postavljenom sastavku »Skolastička filozofija pred problemom postanka života« Kozelj je pokazao temeljitu obaviještenost o najnovijim rezultatima znanosti: o mogućnosti autobiogeneze ili samoniklosti života, što nam o svemu tome kažu vrhunski znanstveni autoriteti, kao što su: Pasteur, Oparin, Haldane, Van Niels, Dauvillier, Harold Urey, Stanley Miller, H. Fraenkel, Compton, Petrucci, i drugi. Kozeljeva studija se kreće na tlu sržnih znanstvenih upita: »Kako skolastička filozofija gleda na ta znanstvena istraživanja i ta neumorna nastojanja ljudskoga duha da riješi zagonetku života; kakav je njezin stav prema pitanjima, koja smo postavili na početku ovog članka?« ⁶⁰

Dr *P. Butorac* javio se u BS svojim prilogom »Feuerbachovo shvaćanje o čovjekovoj ličnosti«. Svojim živahnim stilom secira Feuerbachovo shvaćanje čovjekove ličnosti kao važnog faktora kulturnog pregnuća. Međutim, nakon dužeg bavljenja s odnosnom problematikom, Butorac je došao do spoznaje da je »Feuerbachov antropologizam opasniji za osnovne zahtjeve kulture nego Fichteova i Schellingova idealistička deifikacija čovjeka«. ⁶¹ Kao takav, Feuerbachov antropologizam predstavlja opasnost i »za samu idejnu podlogu i jezgru kulture, jer je njegova deifikacija čovjeka uvijena u ruho spoznaje, dok su drugi (Hegel, Marx, Nietzsche i Rosenberg) mnogo otvorenije i odlučnije postavili principe koji su ili čovjeka uzdigli do stadija uzvišenosti, koji odmah na prvi mah odbija svojom ekskluzivnošću i kobnom uskogrudnošću (Nietzsche), ili su ga bacili u ropstvo egzaltirana ultranacionalizma i rasizma (Nietzsche, ideolozi nacizma), ili pod državu-božanstvo (Hegel, Marx)«. ⁶²

Slijede dva rada dra *Ante Kusića*, s područja egzistencijalističke problematike. U ovim, a i u drugim radovima, Kusić ističe esencijalizam kao opreku egzistencijalizmu u njegovim raznovrsnim oblicima: platonovskom, aristotelovskom, augustinskom, tomističkom, scijentističkom i fenomenološkom. Pisac se pri tom želi držati povijesnog redosljeda, pa kaže da treba govoriti najprije o religioznom, a onda o ateističkom egzistencijalizmu. »Kršćanski egzistencijalist«, S. Kierkegaard, »proteže spomenuti religiozni egzistencijalizam čak do Sokrata. E. Mounier cijepa egzistencijalističko stablo u dva

⁵⁸ Dr J. PAVLOVIĆ, *Temeljne ideje Augustinove teodiceje*, BS XXVI (1938), str. 283.

⁵⁹ Dr I. KOZELJ, *Etnološki dokaz u svjetlu današnjice*, BS XXXIII (1963), str. 13.

⁶⁰ Dr I. KOZELJ, *Skolastička filozofija pred problemom postanka života*, BS XXXIII (1963), str. 52.

⁶¹ Dr P. BUTORAC, *Feuerbachovo shvaćanje o čovjekovoj ličnosti*, BS XXXIV (1964), str. 7.

⁶² Ib. str. 22.

ogranak: jedan koji je bliži kršćanskom korijenu — ide od sv. Augustina i sv. Bernarda preko Pascala, Kierkegaarda, Schellerove fenomenologije, Solovjova, Cestova, Berdjajeva, Bartha, Bergsona, Peguya, Blondela — do personalista i Jaspersa: drugi je ogranak ateistički i ide od Nietzschea, Heideggera do Sartrea.⁶³ Inače, dr Kusić posebno ističe Berdjajevljev odgovor na pitanje — »Što je egzistencijalizam?«: »Ja sam egzistencijalizam.«⁶⁴

U svom drugom sastavku dr Kusić nabrāja neke kršćanske egzistencijaliste kao i one koji stoje na rubu kršćanskog egzistencijalizma. Autor se posebno zadržao na životu, učenju i djelima Kierkegaarda, Dostojevskog, Bartha, G. Marcela, Berdjajeva, Jaspersa i Mouniera.

Dr J. Kribl u svojem radu »Berdjajevljeva egzistencijalna filozofija« daje zanimljiv zaključak da je egzistencijalizam »doctrina philosophica quae exurgit quasi reactio ad idealismum hegelianum.«⁶⁵ Na desetak stranica i petnaestak podnaslova dr Kribl nas upoznaje s osnovnim pojmovima egzistencijalističke terminologije, zatim, u čemu se ogleda Berdjajevljev »nastup protiv idealističkog monizma koji je poricao slobodu čovjeka, ali i protiv skolastičkog dualizma koji slobodu ne shvaća kao Berdjajev. Kribl s još jednim radom podaje »Refleksije nad poimanjem egzistencijalne slobode«.

U jednom od nekoliko svojih radova sa stranicama BS (»Filozofija kao mjesto okupljanja«) dr Vjekoslav Bajsić nas potiče na razmišljanje nekim svojim postavkama. Pisac se odmah na početku dotiče raznovrsnih anketa i intervjua najnovijih dana, kojim se žele pretresti »neki temeljni metodički odnosi«. Dr Bajsić pravi, po uzoru na mnoge druge, »metodološko-filozofski ekskurz o današnjoj ulози filozofije na teološkim školama, o njezinoj ulози 'ancillae' u katehizaciji ili u dijalogu s onima koji ne vjeruju u smislu nakana »Summae contra gentiles«. Pisac upravlja zanimljivi upitni arak današnjoj filozofskoj znanosti: »Koji sustav filozofije o Bogu može danas odgovarati potrebama današnje metodologije filozofskih znanosti?«⁶⁶

Krešimir Čvrljak je u svojim dvama radovima na stranicama BS, (»Pilastru novije španjolske kulturne filozofije« i »Konstelacija Georga Friedricha Wilhelma Hegela u filozofiji religije«) podao panoramski pogled u problematiku tih dviju filozofija.^{67a}

Dragocjeni su prilozima za hrvatsku filozofsku historiografiju, dra fra Jurja Božitkovića. To su ustvari bio-bibliografski prikazi znatnijih ali manje poznatih, gotovo zaboravljenih hrvatskih filozofskih pisaca. To je prekapanje i spašavanje naše naučne prošlosti, da ne padne u zaborav. Fra Juraj nas je upoznao sa 26 siromašnih sinova svetog Franje koji su po svojim ćelijama neumorno pisali svoja i prepisivali tuđa djela. Za mnoge od njih se znalo i preko granica domovine. Dr Božitković se u svojim prilozima i po više puta navraćao na neke od tih filozofskih pisaca, jer bi naknadno pronašao po raznim samostanskim arhivima pokoji novi i do tada nepoznati spis. Posebno se zadržao na o. Petru Filipoviću kojega je sustavnije obradio, prikupivši obilnu građu za taj posao. Sve je to fra Juraj donio na pedeset stranica.

Srodan je i rad riječkog profesora fra F. E. Hoška. Njegov osvrt na »Skotističku filozofiju zagrebačkog kruga 17. i 18. stoljeća«, BS 39 (1963) 207—215, vrijedan je prilog hrvatskoj filozofskoj historiografiji. Pisac krotopički izlaže i navodi opsežnu građu za uvid u hrvatsko školstvo, s posebnim osvrtom na skotističku filozofiju spomenutog kruga. Autor se u svom pisanju dotakao i Božitkovićevih radova, objavljenih u našoj reviji, kojim

⁶³ Dr A. KUSIĆ, *Areligiozni egzistencijalizam*, BS XXXIV (1964), str. 111.

⁶⁴ Usp. DONALD NICHÖLL, *Il pensiero contemporaneo*, Milano 1955. — cit. dr A. Kusić, ib. str. 106.

⁶⁵ Dr J. KRIBL, *Berdjajevljeva egzistencijalna filozofija. (Summarijum)*, BS XXXVII (1967), str. 291.

⁶⁶ Dr Vjekoslav BAJSIĆ, *Filozofija kao mjesto okupljanja*, BS XLI (1971), str. 351.

je Božitković osvijetlio filozofsku spisateljsku djelatnost naših brojnih za-
boravljenih franjevacu.

Od ostalih radova na stranicama BS nalazimo još dvadeset radova ispod
pera 12 pisaca. Tako dr P. Grabić u svom pozivanju na suptilnog učitelja,
Duns Scota, zagovara »remoderniziranje filozofske i teološke nauke«. ^{67b}

Dr Josip Carević napisao je studiju pod naslovom »Hipnotizam u svjetlu
filozofije«. Malo poslije njezina objavljivanja dr Josip Pazman je u 3. broju
šestog godišta BS objavio kritiku te studije. Pisac napominje da mu je
želja »u ovim recima prikazati u jednu ruku manjkavosti i slabe strane
ovoga djela, a u drugu ruku nešto manje doprinijeti da se pojmovi o hipno-
tizmu razbistre«. ⁶⁸ Autor zatim najavljuje da ima piscu mnogošta prigovoriti,
ali da mu to nije moguće učiniti u granicama obične recenzije. Na desetak
stranica dr Pazman iznosi prigovore Carevićevoj knjizi tvrdeći da je hipno-
tizam »neznanstvena stvar«, ⁶⁹ i da se kao takav »ne da prikazati u znan-
stvenoj formi«. ⁷⁰ Pazman zatim ističe Carevićevo svojevoljno kovanje defini-
cije hipnotizma i Carevićevo inzistiranje »da hipnotizam ne bude ono što je
bio mesmerizam ili animalni magnetizam ...«. ⁷¹ Pazman se i dalje zgraža nad
Carevićevim presmionim i nedokazanim tvrdnjama koje dovode do krivih
zaključaka. Na sve te žučljive prigovore sveučilišnog profesora i urednika
BS, J. Pazmana, autor sporne studije u šest navrata i na 118 stranica odgova-
ra na prigovore o hipnotizmu. Po svemu sudeći Pazman je povrijedio ponos
splitskog doktora. Pisac ponajprije želi točno odrediti definiciju hipnotizma
u aktivnom i objektivnom smislu, kako bi s protivnikom »učtivo i mirno«
ustanovio statum questionis. I u Carevićevo izlaganju osjeća se svojevrсна
nervoza i, da tako kažem, ubrzano pulsiranje. Gdje god smatra shodnim,
navodi riječi svoga kritičara-protivnika, na kojega se potom obara brojnim
navodima iz obilne literature o »tom dosta teškom pitanju«. ⁷² U svom izlaga-
nju Carević želi učvrstiti svoje postavke čak peripatetičko-tomističkom obra-
nom, na čemu mu kritičar također zamjera i prigovara.

Kritički dobro raspoložen Pazman odgovara na Carevićeve prigovore,
javljajući da će »po svojem običaju biti kratak i jezgrovit ...«. ⁷³ Uza sve to,
dr Pazman je zamislio svoje kritičke osvrte u tri navrata i na 44 stranice.
Kritičar uporno stoji na tome da su njegovi prigovori stvarni i opravdani.
Zanimljive su završne riječi dra Pazmana: »Kad bi g. pisac barem ovakovom
pomnjom izradio svoju raspravu, kakovom je napisao ovaj protuodgovor,
držim da mu ne bih imao što da odgovorim«. ⁷⁴

Dr Aleksandar Gahs na poseban način želi i trudi se da ocrtu karakter
znanosti religije prema skolastičkoj filozofiji i apologetici.

O. L. Bajić, OFM, u svom dvodijelnom sastavku »Temeljni problem
katoličke mistike« izložio je teoriju dviju škola: molinističkog i tomističkog
smjera. »Skolasticiranje« Poulainove deskriptivno-eksperimentalne teorije
zasniva filozofsko-psihološku teoriju. To »skolasticiranje« proveo je pariški
profesor msgr dr A. Farges. ⁷⁵ Sve u svemu, pisac nam je želio podati nesus-
tavni historijat mističke nauke kao uzvišenog i oduhovljenog pogleda na
svijet.

^{67a} Krešimir ČVRLJAK, *Pilastri novije španjolske kulturne filozofije*, BS 42 (1972) 229—234;
Konstelacija ... BS 43 (1973) 226—276; *Konstelacija ...*

^{67b} Petar GRABIĆ, *Znanstveni i praktični momenat teologije kao znanosti u Franjevačkoj*

⁶⁸ Dr J. PAZMAN, *Hipnotizam u svjetlu filozofije* (dr Josip Carević), BS VI (1915), str. 271.

⁶⁹ *Ib.*, str. 272.

⁷⁰ *Ib.*, str. 272.

⁷¹ *Ib.*, str. 272—273.

⁷² Dr J. CAREVIĆ, *Odgovor na prigovore o hipnotizmu*, BS VII (1916), str. 56.

⁷³ Dr J. PAZMAN, *Još jednoč o hipnotizmu*, BS VIII (1917), str. 246.

⁷⁴ Dr J. PAZMAN, *Još jednoč o hipnotizmu*, BS IX (1918), str. 81.

⁷⁵ O. L. BAJIĆ, OFM, *Temeljni problem katoličke mistike*, BS XVI (1928), str. 10.

Cjelokupnom etičkom literaturom, od Kanta dalje, provlači se »jedna osnovna linija, kojom teku raznolični, među sobom često oprečni etički sistemi«. Tu najopćenitiju formulaciju postavlja dr *Nikola Kolarek* u svom sastavku »Odnos etike prema religiji«. ⁷⁶ Konzultirajući obilnu literaturu o toj problematici, Kolareku je na pameti bila nadasve didaktična nakana: odrediti pojam i zadatak etike i dobiti »putokaz u daljnjem istraživanju našeg problema«. ⁷⁷

Sve do naših dana determinizam je važio kao apriorni princip. Međutim, indeterminizam je svojom provalom u nauku izazvao pravu revoluciju. Oštre znanstvene prepirke među fizičarima privukle su i pažnju čisto filozofskih krugova. U svom dobro postavljenom prikazu ⁷⁸ dr *Đuro Gračanin* nam lijepo slika ispreplitanje mučnih problema odnosno problematike. Pisac nastoji brižljivim odmjeravanjem spletene argumentacije ispravno postaviti problematiku suprotnog pojmovnog para: indeterminizma samovolje i determinizma stroge prirodne nužnosti. Za naš posao posebno je važno poglavlje o »Filozofskom zamašaju i značenju nove nauke«. ⁷⁹

* * *

BS je od svoga prvog broja takoreći u stopu pratila evropsku i izvanevropsku filozofsku knjigu. Dokaz tome je oko 130 recenzija probrane evropske filozofske literature, posebno s njemačkog jezičnog područja. Nedvojbeno je da je BS svojim recenzijama pridonijela osvjetljavanju brojnih filozofsko-religioznih problema. Na listi recenzenata nalazimo dvadesetak neumornih pregalaca, inače naših dobrih znanaca sa stranica BS, među kojima se dr *Stjepan Zimmermann* ⁸⁰ i dr *V. Keilbach* ističu množinom recenziranih djela. Posebno dr *Zimmermann* kojemu nije promaklo nijedno zapaženije filozofsko djelo koje bi bilo dobro i korisno preporučiti i iznijeti pred našu kulturnu javnost. ⁸¹

FILOZOFIJSKA BIBLIOGRAFIJA U »BOGOSLOVSKOJ SMOTRI«

- BAJIC, o. Leonard — *Temeljni problem katoličke mistike*, 16 (1928), 1—20; 17 (1929), 38—57.
- BAJSIĆ, dr Vjekoslav — *Filozofija kao mjesto okupljanja*, 31 (1971), 351—362.
- BALIĆ, dr fra Karlo — *Povijesno proučavanje skolastične teologije i filozofije u naše doba*, 23 (1935), 401—425.
— *Spomenica o 60-godišnjici rođenja prelata dra Martina Grabmanna*, 24 (1936), 101—107.
- BOCK, Ivan Petar, DI — *Jedno priznanje knjizi oca Franje Šanca*, 23 (1935), 187—192.
- BOŠKOVIĆ, dr Hijacint, OP — *»Naučna« kritika prof Zimmermanna*, 21 (1933), 38—46.

⁷⁶ Dr N. KOLAREK, *Odnos etike prema religiji*, BS XVI (1928), str. 89s. Izgleda da etika kao znanost polazi od kršćanske svijesti o grijehu kao od temeljne činjenice.

⁷⁷ Ib. str. 92s.

⁷⁸ Dr Đuro GRACANIN, *Naučni indeterminizam i mogućnost čuda*, BS XXVI (1938), str. 113—145.

⁷⁹ Ib. str. 139—145.

⁸⁰ Dr S. Zimmermann je zadužio BS sa 60 recenzija s područja filozofske znanosti. Zimmermannove recenzije odlikuju se krajnom kritičkom oštrinom, jasnoćom i preciznošću.

⁸¹ Dr F. Barac se na jednom mjestu tuži da je recenzorska djelatnost mogla biti i plodnija, ali da ne smijemo zaboraviti da u Uredništvo BS nije kroz deset godina pristizalo stručnih revija i knjiga iz inozemstva, a sve zbog ratnog vihora i poratne perturbacije i psihoze kao »rođenih neprijatelja mirnoga znanstvenog rada (»U dvadeset i peto godišće«, BS XXV (1937), str. 4).

- BOŽITKOVIĆ, dr fra Juraj — *Ljctopisne bilješke*, 13 (1925), 160—173; 365—371; 501—503; 14 (1926), 220—224; 385—388; 16 (1928), 109—114; 369—374; 512—515.
- BUTORAC, dr Pavao — *Dijalogika i humanizam*, 36 (1966), 535—548.
— *Feuerbachovo shvaćanje o čovječjoj ličnosti*, 34 (1964), 6—22.
— *Kršćanska mistika i personalnost*, 34 (1964), 175—183.
- CAREVIĆ, dr Josip — *Odgovor na prigovore o hipnotizmu*, 7 (1916), 56—73; 168—190; 271—291; 374—393; 8 (1917), 64—82; 149—171.
- ČIKLIĆ, P. — *De participatione intellectualitatis purae in homine*, 29 (1941), 415—427; 30 (1942), 96—102; 179—189.
- CVRLJAK, Krešimir — *Konstelacija G. F. W. Hegela u filozofiji religije*, 43 (1973), 269—276.
— *Pilastri novije španjolske kulturne filozofije*, 42 (1972), 229—234.
- GRAČANIN, dr Đuro — *Bergsonizam i katolicizam*, 28 (1940), 139—142.
— *Naučni indeterminizam i mogućnost čuda*, 26 (1938), 113—145.
— *O djelu »Temelji filozofije«*, 23 (1935), 197—202.
— *Osvrt na Bergsona*, 29 (1941), 163—166.
- GRIMM, o. Karlo, DI — *U spomen kardinala Desiderija Mercier*, 14 (1926), 191—197.
- HARAPIN, dr Teofil, OFM — *Dr S. Zimmermann, »Filozofija života«*, 29 (1941), 368—373.
- HOSKO, dr F. E. — *Skolastička filozofija zagrebačkog kruga 17. i 18. stoljeća*, 39 (1963), 207—215.
- JELIČIĆ, dr fra Vitomir — *Jednogodišnji ili dvogodišnji kurs filozofije*, 24 (1936), 323—326.
- JOZEVOV, dr E. — *Savremena katolička mistika*, 14 (1926), 381—403.
- KEILBACH, dr Vilim — *Aktualna pitanja s područja psihologije i filozofije religije*, 26 (1938), 403—410.
— *Antropoteizam kao »nova vjera u Boga«*, 28 (1940), 430—445.
— *Deveti međunarodni filozofski (»Descartesov«) kongres*, 25 (1937), 418—428.
— *Duh i duša*, 24 (1936), 431—432.
— *Henrik Schaaf, DI*, 24 (1936), 438—439.
— *Imanentističko doživljavanje Boga i mitsko mišljenje*, 30 (1942), 73—95.
— *Je li volja korijen religioznog doživljavanja?*, 29 (1941), 1—16.
— *Metafizika religije*, 23 (1935), 305—320.
— *Moral bez religije*, 30 (1942), 43—57.
— *Ono od čega se ne može misliti veće*, 27 (1939), 68—71.
— *O podrijetlu i smislu religije*, 29 (1941), 116—143.
— *O psihologiji stigmatizacije*, 26 (1938), 233—254.
— *O psihološkoj metodi u religioznoj nastavi*, 29 (1941), 144—155.
— *O psihološkoj strukturi religioznih doživljaja*, 23 (1935), 1—16.
— *Prijepor oko predmeta i metode filozofije religije*, 22 (1934), 214—227.
— *Problem intuicije u modernoj filozofiji i psihologiji religije*, 25 (1937), 75—87.
— *Problem religije i katolicizam*, 22 (1934), 209—213.
— *Psihologija i filozofija religije*, 27 (1939), 469—475.
— *Psihologija religije, psihologija dubina i pastoralna psihologija*, 37 (1967), 11—24.
— *Psihologija religioznog doživljavanja*, 31 (1943), 97—115.
— *Psihologija vjere u Boga*, 32 (1944), 122—142.
— *Religija i »vanlogički« oblik mišljenja*, 29 (1941), 289—319.

- *Religije čovječanstva u svjetlu njihove filozofske problematike*, 22 (1934), 347—363.
- *Ruder Josip Bošković*, 25 (1937), 173—190.
- *Svijest o Bogu i spoznaja Boga*, 28 (1940), 97—112.
- *Uloga iracionalnoga u religiji i filozofiji religije*, 23 (1935), 145—153.
- KOLAREK, dr Nikola — *Odnos etike prema religiji*, 16 (1928), 89—95.
- *Suvremena komemoracija oca skolastike*, 23 (1935), 92—108.
- KOZELJ, dr Ivan, Di — *Etnološki dokaz za Božju opstojnost u svjetlu današnjice*, 33 (1963), 13—40.
- *Psihoanaliza i njezino značenje u pastoralnom radu*, 34 (1964), 72—96.
- *Skolastička filozofija pred problemom postanka života*, 33 (1963), 51—61.
- KRIBL, dr Josip — *Berdajeva egzistencijalna filozofija*, 37 (1967), 280—291.
- *Refleksije nad poimanjem egzistencijalne slobode*, 31 (1971), 391—400.
- KRŽANIĆ, dr fra Krsto — *Kardinal Ehrle o skolastici*, 24 (1936), 426—430.
- KUSIĆ, dr Ante — *Areligiozni egzistencijalizam*, 34 (1964), 106—127.
- *Dr S. Zimmermann*, 33 (1963), 138—143.
- *Kršćanski egzistencijalizam*, 34 (1964), 237—262.
- LACH, dr Josip — *Aristotelova nauka o duši*, 27 (1939), 90—105.
- *Differentia theoriae atomisticae scientificae et philosophicae*, 16 (1928), 456—484.
- *Neka pitanja iz empirijske i filozofijske psihologije*, 21 (1933), 23—37.
- *Realistički nazori o spoznaji realnoga svijeta*, 15 (1927), 209—218; 278—288.
- *Spoznajni problemi*, 19 (1931), 393—405.
- LEOPOLD, dr J. Edgar — *Debata iz psihologije religije*, 2 (1911), 179—180.
- PAVLOVIĆ, dr Josip — *Temeljne ideje Augustinove teodiceje*, 26 (1938), 283—304.
- PAZMAN, dr Josip — *Hipnotizam u svjetlu filozofije (Dr J. Carević)*, 6 (1915), 271—283.
- *Još jednoč o hipnotizmu*, 8 (1917), 246—261; 350—364; 9 (1918), 66—81.
- *Razum i vjera (Dr T. Harapin)*, 9 (1918), 372—373.
- SANC, dr Franjo, DI — *Sententia Aristotelis de compositione corporum*, 15 (1927), 177—208; 289—320; 433—464; 16 (1928), 66—88.
- SEPER, dr Franjo — *Skolastika u svjetlu...*, 3 (1966) 529—534.
- SKVORC, dr Mijo — *Pojam i problem tjeskobe*, 37 (1967), 331—342.
- TALIJA, o. Urban — *Najmodernija filozofija i etika*, 1 (1910), 150—168; 255—268.
- *Roger Bacon i njegova argumentacija proti beskonačnosti materije*, 12 (1924), 498—503.
- ZIMMERMANN, dr Stjepan — *De problemate noeticorum positione et solutione*, 13 (1925), 234—238.
- *De religione naturali et supernaturali*, 27 (1939), 402—416; 28 (1940), 1—16; 81—96; 161—181.
- *Dokazivanje egzistencije Božje*, 12 (1924), 105—117.
- *Dr H. Bošković, »Problem spoznaje«*, 20 (1932), 479—489.
- *Dr J. Lach o mojoj knjizi »Duševni život«*, 20 (1932), 494—502.
- *Dr Z. Vernić o mojoj knjizi »Duševni život«*, 20 (1932), 490—494.
- *Dva srpska udžbenika Psihologije*, 15 (1927), 58—64.
- *Fenomenologija religije (M. Scheler)*, 12 (1924), 489—491.
- *Filozofija i kršćanska religija o smislu života*, 33 (1963), 44—50.

- *Filozofijska enciklopedija*, 27 (1939), 321—339; 424—440; 28 (1940) 269—275.
- *Filozofijsko značenje Einsteinove teorije relativnosti*, 11 (1923), 265—282.
- *Glavni problemi iz suvremene noetike*, 12 (1924), 225—227.
- *Ideologija kršćanstva*, 18 (1930), 407—414.
- *Imamo li sposobnost da istinito sudimo*, 26 (1938), 15—36; 146—164.
- *Iz religijske psihologije*, 12 (1924), 231—233.
- *Iz spoznajne teorije*, 12 (1924), 227—230.
- *Kantova i skolastička teorija uzročnosti*, 7 (1916), 136—155; 237—253.
- *K 200-godišnjici Leibnizove smrti*, 7 (1916), 408—410.
- *Materija i duša*, 6 (1915), 283—289.
- *Metafizička ideologija*, 7 (1916), 291—301.
- *Moral i religija u Kantovoj filozofiji*, 5 (1914), 13—26.
- *Nauka o spoznaji*, 31 (1943), 1—29.
- *Neke primjedbe uz prijevod i komentar dra Lacha*, 27 (1939), 210—218.
- *Nekoliko riječi o psihologiji za srednje škole*, 15 (1927), 389—393.
- *Novi udžbenik za eksperimentalnu psihologiju*, 7 (1916), 73—85.
- *O načelu uzročnosti*, 13 (1925), 133—144.
- *Opaska srednjoškolskoj naučnoj osnovi*, 16 (1928), 238—240.
- *O slobodnoj volji*, 6 (15), 33—50; 149—169; 228—249; 341—361.
- *Osvrt na pisanje dra H. Boškovića*, 21 (1933), 169—181.
- *Osvrt na pisanje J. Lacha o »Duševnom životu«*, 21 (1933), 154—160.
- *Paul Geny*, 13 (1925), 494—495.
- *Philosophia perennis — od sv. Augustina do danas*, 18 (1930), 441—456.
- *Pojam istine u Kantovoj i skolastičkoj filozofiji*, 8 (1917), 17—27; 121—131.
- *Povodom Geysarovog djela: »Allgemeine Philosophie des Seins und der Natur«*, 7 (1916), 394—408.
- *Religija u Kantovoj filozofiji*, 12 (1924), 129—136.
- *Sa područja filozofije*, 12 (1924), 370—375.
- *Suvremeni razvitak skolastičke filozofije s osvrtom na literaturu zadnjeg decenija*, 11 (1923), 129—150.
- *Sistematsko-didaktički uvod u filozofiju*, 13 (1925), 277—294; 14 (1926), 137—155.
- *Skepticizam, dogmatizam, kriticizam*, 11 (1923), 345—361.
- *Teleološki princip u Kantovoj i skolastičkoj filozofiji*, 8 (1917), 197—209; 301—315.
- *Volja kao faktor u duševnom životu*, 6 (1915), 388—397.
- *Vrijednost deontološkog dokaza za egzistenciju Božju*, 12 (1924), 273—285.
- *Znanje i vjera u Kantovoj filozofiji*, 5 (1914), 13—26.
- *Znanstvena vrijednost metafizičke spoznaje*, 9 (1918), 1—7; 97—102; 193—202.
- ZIVKOVIC, dr Andrija — *Dr Konstantin Gutberlet*, 17 (1929), 88—89.
- *Povijest filozofije i teologije kod Hrvata*, 31 (1943), 150—151.
- *Sto je spriječilo Bergsonov prijelaz na katolicizam*, 30 (1942), 64—65.